

Poglavlje 5

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škole

1. Uvod

Sa aspekta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, šta vrijedi za sve oblike učenja i predavanja? Kako i zašto se rad učenika mora procijeniti? Je li procjenjivanje pošteno? Podržava li procjenjivanje samo učenje i proces učenja? U sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ta pitanja se moraju temeljno obraditi iz više različitih razloga. Koje se sposobnosti mogu procijeniti? Koja je vrsta znanja od ključne važnosti? Je li neophodno napamet poznavati članove Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima ili znati sve o stvaranju pravnog sistema vlastite zemlje? Ovdje ne možemo ponuditi odgovor na ta pitanja jer smo svi – svjesno – usred rasprave na tu temu i niko (još) nema konačno rješenje. Budući da svaku vrstu učenja treba vrednovati s obzirom na njen uspjeh, htjeli bismo pažljivo raspraviti taj aspekt. Jedno od rješenja tog pitanja nalazi se u odabiru oblika procjenjivanja! Ukoliko nastavnici i učenici procjenjuju postignuća tokom, a ne nakon procesa učenja (formativno procjenjivanje), samo procjenjivanje će imati ulogu moderatora učenja i omogućiti bolja postignuća. Ovim poglavljem želimo doprinijeti širem razumijevanju pojma učenja predstavljajući potpuno nepristrasno raznolike pristupe. Ne radi se o tome treba li procjenjivanje uopće provoditi, već koje ćemo oblike koristiti, u kojoj fazi i s kojim specifičnim ciljevima. Slijedom toga postavljamo ova pitanja, isto kao što postavljamo pitanja o ispravnom odabiru nastavne metode: nije samo pitanje ispravne metode ono što je bitno, već koju i kada koristiti. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava – kao što smo već ranije često napominjali – nije predmet. Znači mnogo više. To je koncept koji učestvuje u stvaranju atmosfere pogodne za nastavni proces i učenje. Pri procjeni postignuća i kvaliteta rada učenika u sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ne testira se samo stečeno znanje, razvijene sposobnosti i stručnost u pojedinom predmetu. Ono uključuje i dinamične karakteristike kao što su stavovi, perceptivnost, kroskurikularne sposobnosti poput fleksibilnosti, komunikacije, interakcijskih vještina, argumentiranja, itd.. Procjenjivanje se stoga odvija u različitim dimenzijama. To vrijedi za sve predmete. Postoje također određeni elementi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava koje jednostavno nećemo moći, ili htjeti, procijeniti, kao što su vrijednosti i mišljenja, bez obzira što ih smatramo sastavnim dijelom niza sposobnosti koje bi htjeli usaditi svojim učenicima.

2. Zadatak i ključna pitanja za procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

2.1 Zadatak

U procesu planiranja lekcija i nastavnih jedinka posebnu pažnju zahtijevaju pitanja kako kontrolisati i osigurati učnički napredak, kako ga prepoznati, te na koji način vrednovati rezultate učenja i nastavnih aktivnosti. Stoga je prije same provedbe lekcije neophodno isplanirati kako uspostaviti, razmotriti i poboljšati učinak i kvalitet podučavanja, te na koji način zabilježiti, analizirati, poboljšati i razmotriti rad učenika, kao i nastavne aktivnosti. Pritom je potrebno uzeti u obzir na osnovu kojih mjerila i instrumenata je moguće utvrditi u kolikoj mjeri su razred kao cjelina ili pojedinačni učenici ostvarili postavljene ciljeve, te na osnovu kojih kriterija će se – ukoliko je to potrebno – bazirati sistem ocjenjivanja.

U ovom poglavlju ćete saznati više o procjenjivanju učenika, nastavnika i škole kao cjeline.

2.2 Ključna pitanja

Proces učenja kod učenika:

- Kako prepoznati i procijeniti uspješnost učenja?
- Na koji način se primjenjuje samoprocjenjivanje i procjenjivanje od strane drugih?
- Kako mogu biti siguran da su učenici postigli zadate ciljeve?
- Jesu li učenici tokom procesa učenja redovno imali osjećaj da napreduju?
- Jesu li svjesni svog napretka?
- Pruža li moj način podučavanja jednake mogućnosti uspjeha i dječacima i djevojčicama?
- Posmatraju, kontrolišu i unapređuju li učenici svjesno svoje učenje i radne navike?
- Jesu li dobijali smjernice koje su im pomagale u učenju?
- Mogu li samostalno kontrolisati i procijeniti svoje navike učenja?
- Mogu li prepoznati navike učenja svojih razrednih kolega putem međusobnih evaluacija?
- Osvrću li se učenici pri samoprocjenjivanju i na vlastite ciljeve, standarde, kriterije ili potrebe?
- Primjećujem li napredak pojedinačnih učenika?
- Kako da prepoznam poteškoće u učenju kod pojedinačnih učenika?
- Na koji način posmatram društvenu interakciju u razredu?
- Kako bilježim svoja zapažanja i procjene pojedinačnih učenika i razreda kao cjeline?

Proces učenja kod nastavnika:

- Kako prepoznati i procijeniti uspješnost učenja?
- Na koji način se primjenjuje samoprocjenjivanje i procjenjivanje od strane drugih?
- Kako, kada i s kim preispitati svoj način podučavanja?
- Na koji način dozvoljavam učenicima da učestvuju?
- Kako povezujem uspjeh ili neuspjeh svojih učenika s vlastitim načinom predavanja?
- Kako prepoznajem svoj napredak kroz predavanja, te na koji način kao nastavnik učim?

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

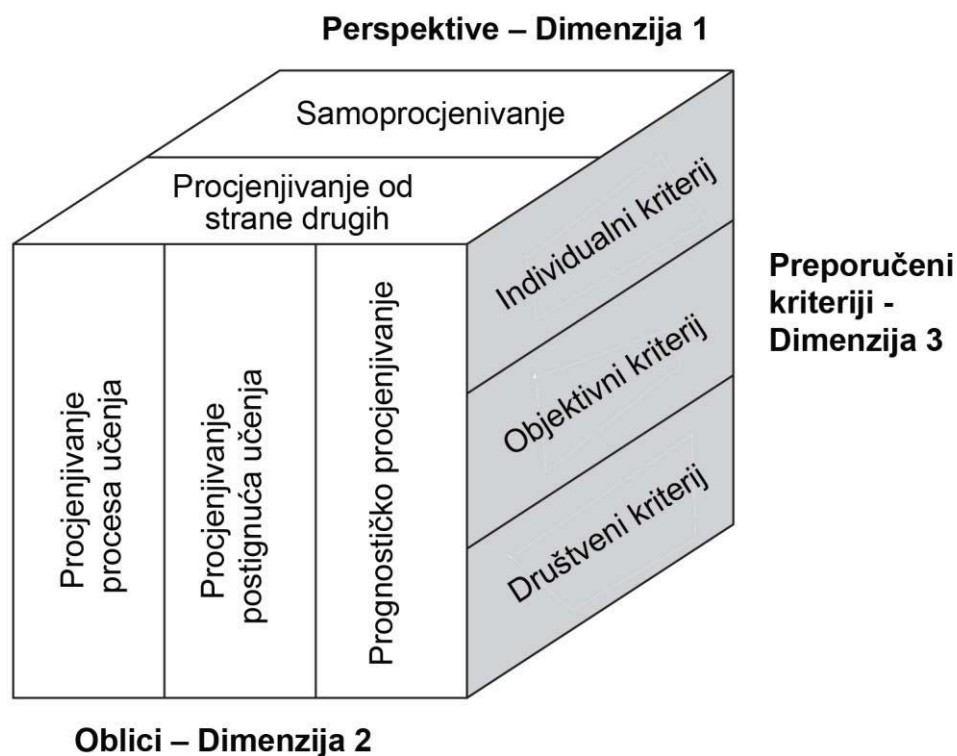
Radni materijal 1: Različite dimenzije procjenjivanja

Različite dimenzije procjenjivanja učenika obuhvataju tri nivoa. Pomoću sljedećeg modela kocke može se objasniti međuzavisnost te tri dimenzije.

Dimenzija 1 – perspektive: učenici mogu procijeniti sami sebe (samoprocjenjivanje) ili ih mogu procjenjivati drugi (procjenjivanje od strane drugih).

Dimenzija 2 – oblici: procjenjivanje može imati tri različita oblika – procjenjivanje procesa učenja, procjenjivanje postignuća učenja i prognostičko procjenjivanje. Svaki oblik ima svoje prednosti i nedostatke.

Dimenzija 3 – referentni kriteriji: nastavnik se pri procjenjivanju može orijentisati prema individualnom kriteriju (učenik), prema objektivnom kriteriju (cilj učenja) ili prema društvenom kriteriju (pozicija učenika u razredu). Kakav će uticaj procjena imati na učenikov budući proces učenja zavisi u velikoj mjeri o referentnom kriteriju.

Prije nego što počnemo razmatrati različite dimenzije moramo se zapitati koje sposobnosti procjenjujemo. U sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odgovor na to pitanje leži u tri sposobnosti o kojima smo već raspravljali: sposobnosti analize, sposobnosti političkog odlučivanja i sposobnosti aktivnog djelovanja.

U tom pogledu možemo postaviti i sljedeća pitanja koja se vrte oko aspekta postavljanja jasnih i objektivnih kriterija vrednovanja i procjenjivanja:

- Testiraju li se u procjenjivanju temeljni elementi (trajno pohranjene informacije, primjermi sadržaji, umjesto pukog poznavanja činjenica, „oruđa misli i djela”, vještine i sposobnosti)?
- Primjenjuju li se nepristrasni kriteriji pri određivanju ocjena za rad učenika?
- Odgovaraju li kriteriji uspjeha u testu onima u nastavnom planu i programu?

- Jesu li unaprijed određeni svi uslovi koji se moraju zadovoljiti da bi se postigla određena ocjena (različiti nivoi postignuća)?
- Omogućava li test i učenicima da razumiju koje su dijelove nastavnog cilja postigli?
- Jesu li osmišljeni različiti tipovi testiranja za učenike s različitim preduslovima za učenje?
- Mogu li učenici pojedinačno rješavati testove gdje to ima smisla (na primjer, mogu li odabrati tačno vrijeme)?

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

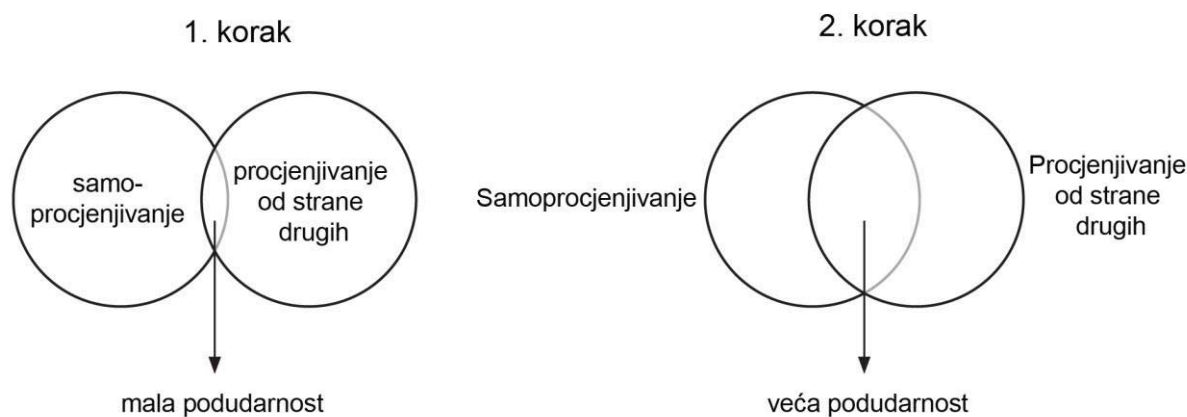
Radni materijal 2: Perspektive procjenjivanja

Unutrašnje i vanjsko procjenjivanje omogućava pojedincu da dobije predstavu o vlastitom statusu učenja te da u skladu s tim poduzme daljnje korake. Ona pomažu i u postavljanju novih ciljeva.

Svi ljudi su navikli da ih drugi procjenjuju. Tako dobijaju povratne informacije od učenika, nastavnika i roditelja.

Samoprocjenjivanje opisuje sposobnost prosuđivanja samog sebe te izvođenja zaključaka na toj osnovi. To je bitan instrument u podsticanju autonomije učenika i umanjivanju potpune zavisnosti o nastavnikovim povratnim informacijama. Učenici koji su sposobni realno prosuditi sami sebe stvaraju bolju sliku o vlastitom ja i manje su podložni osjećaju nesigurnosti. Manje će zavisiti o povratnim informacijama i pohvali te će primjerenije interpretirati reakcije nastavnika.

Samoprocjenjivnje i procjenjivanje od strane drugih ne moraju se nužno potpuno podudarati, no treba ih saslušati na zajedničkim sastancima, o njima dobro razmisliti i raspraviti ih. Učenik na samog sebe ne gleda automatski na isti način kao i njegov nastavnik. Trebaju se iznijeti i raspraviti različita stajališta. Na taj način se mogu ispraviti mrtvi uglovi, sužene perspektive ili gotovi stavovi. Učenici moraju korak po korak naučiti kako prosuditi vlastite sposobnosti i sposobnosti, kao i na koji način pružiti povratne informacije ostalim učenicima, kako prihvatiti povratne informacije i raspraviti ih. Takvim pristupom dolazi do veće podudarnosti između samoprocjenjivanja i procjenjivanja od strane drugih.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 3: Perspektive i oblici procjenjivanja

Procjenjivanje procesa učenja (formativno)

Svrha ove perspektive je unaprijediti, upravljati i kontrolisati učenikov proces učenja, kao i aktivnosti učenika i nastavnika u postizanju određenog cilja.

Procjenjivanje postignuća učenja (sumativno)

Nakon određenog vremena završna procjena sumira stečeno znanje i vještine učenika. Osnovna funkcija je informisanje, na primjer, učenika ili roditelja o nivou postignuća.

Prognoštičko procjenjivanje

Usmjereno je prema učenikovom daljnjem razvoju. U različitim fazama njegovog školovanja, ljudi uključeni u učenikov odgojno-obrazovni proces (drugi učenici, nastavnici, roditelji, u nekim slučajevima školski psiholozi i lokalne vlasti) savjetuju kako bi trebao nastaviti svoju školsku karijeru.

Procjenjivanje procesa učenja

Glavni cilj procjenjivanja procesa učenja (ili formativnog procjenjivanja) je podržati pojedinačnog učenika. To dovodi do unapređenja učinkovitosti predavanja. Umjesto da se suzbijaju simptomi, istražuju se i obrađuju osnovni razlozi poteškoća u učenju (ti razlozi mogu biti i kognitivne i emocionalne prirode). Greške se ne ispravljaju, već analiziraju. Na taj način se mogu razumijeti ideje i misaoni sklop učenika i podržati s obzirom na postavljene ciljeve. Poteškoće se trebaju raspraviti zajedno s učenicima i mogu se rješavati upotrebom posebnih mjera ili zadataka podrške. Analiziranjem ishoda grešaka, učenici se ne moraju prilagođavati na vanjsko okruženje, niti se osjećati prepušteni na milost i nemilost svojim poteškoćama. Umjesto toga uče kako razviti individualne strategije za suočavanje s vlastitim problemima.

U tom smislu uspješno učenje znači neprestano usmjeravanje procesa učenja i rad na greškama u čemu učestvuju i nastavnici i učenici, a ne samo traženje najboljeg metoda.

Mogućnosti procjenjivanja procesa učenja:

- posmatranje;
- kratki, svakodnevni testovi;
- testovi nakon duže faze rada.

Testovi koji procjenjuju procese učenja funkcionišu kao pokazatelji procesa učenja i podučavanja. Omogućavaju kako učenicima, tako i nastavnicima da provjere nivo postignuća. Praznine i upitne tačke ispunjavaju dodatni zadaci.

Mogućnosti testiranja:

- posmatranje učenika pri rješavanju zadataka;
- pomno posmatranje i analiza izvršenih zadataka;
- individualni razgovori o izvršenim zadacima;
- postavljanje pitanja o načinu rješavanja problema;
- kratki testovi.

Kao rezultat posmatranja i razgovora o načinu rada na zadacima i o ishodištima grešaka proizilaze individualni ciljevi koje učenici postavljaju samostalno, u saradnji s nastavnikom, ili ih određuje sam nastavnik.

Logička posljedica primjene ovakvog načina procjenjivanja je i pomak prema:

- učenju usmjerenom na ciljeve, a ne isključivo na sadržaje;
- individualiziranom posučavanju, umjesto posučavanju gdje svi rade na istom zadatku.

Procjenjivanje postignuća učenja

Procjenjivanje postignuća učenja (ili sumativno procjenjivanje) vrednuje učenikova postignuća u najkraćim crtama. Sumira sva stečena znanja i sposobnosti. Funkcionira kao mehanizam povratnih informacija roditeljima, učenicima i nastavnicima. Može biti temelj podrške usmjerene na ciljeve.

Koristi se nakon dužih nastavnih jedinka posmatranjem i testiranjem. Informira razne zainteresovane strane do kojeg nivoa su učenici postigli različite ciljeve. Primjeri procjenjivanja postignuća učenja su sve vrste testova koji ispituju učenikovo akumulirano znanje ili sposobnosti vezane za određeno područje predmeta u određenom vremenskom periodu (na primjer, kvizovi o demokratiji, testovi iz matematike, jezika ili društvenih nauka). Procjenjivanje postignuća učenja ima najširu primjenu u svim školskim predmetima. Iako je neophodno za ocjenjivanje učenika, i nastavniku daje uvid u selektivne informacije o sveobuhvatnom uspjehu učenika, takav oblik procjenjivanja nosi raznovrsne probleme.

Ocjene se koriste kao sredstvo povratnih informacija. Postoji nekoliko neriješenih problema vezanih uz davanje ocjena:

- Različiti nastavnici različito vrednuju učenikov uspjeh. Procjenjivanje nije objektivno. Potpuno je nebitno o kojem se predmetu radi. Test iz matematike će različiti nastavnici vrednovati jednako različito kao i pisani sastav. Stoga na rezultat procjenjivanja najveći uticaj ima nastavnik koji ocjenjuje. Može biti presudno za učenika i njegovo daljnje školovanje u kojem će razredu i s kojim nastavnicima provesti svoje školske dane. Iz navedenog proizilazi da objektivnost kao kriterij nije ispunjena.
- Nastavnik je sklon različito vrednovati isti rad učenika u različitim vremenskim periodima. Procjenjivanje nije pouzdano. Bez obzira koji je predmet objekt procjenjivanja nastavnik će u različitim vremenskim periodima vrednovati drugačije. Iz navedenog proizilazi da nije ispunjen ni kriterij pouzdanosti.
- Nije jasno definisano šta se ocjenom izražava (vještine, sposobnosti, znanje, stavovi?). Kad koriste ocjene pri procjenjivanju postignuća, nastavnici u samu ocjenu integrišu različite aspekte, poput učinkovitih postignuća u prethodnom semestru, očekivan nivo postignuća, napredak ili nazadovanje u učenju u poređenju sa razrednim prosjekom, te motivacijske i disciplinske aspekte. Učeniku je jako teško otkriti za šta je sve dobio određenu ocjenu. Oni često ne poznaju različite strategije procjenjivanja svojih nastavnika. Sadržaji mogu biti multidimenzionalni, a prostor interpretacije velik. Imajući na umu razne funkcije ocjena u našem društvu poput kvalifikacije, selekcije i integracije, interpretacija dobivenih ocjena postaje još složenija. Iz navedenog proizilazi da ni kriterij validnosti nije ispunjen. Ocjene dobijene procjenjivanjem postignuća učenja u odnosu na većinu gore spomenutih funkcija nisu iskoristivi pokazatelji za daljnje obrazovanje ili profesionalni uspjeh.
- Uobičajena praksa ocjenjivanja prema procjeni postignuća učenja ima vrlo bitan neželjeni učinak: ocjenjivanje u skladu s razrednim standardom kod akademski slabijih učenika izaziva još jači osjećaj neuspjeha. Budući da su malobrojna mjesta razredne skale uspjeha koja učenike karakterišu kao dobre ili odlične rezervisana uvijek za iste učenike, isti će se učenici uvijek nalaziti na drugoj strani te skale. Na istom mjestu će ostati čak i ako poboljšaju svoja akademska postignuća. Rangiranje učenika mjerenjem uspjeha s obzirom na razredni standard slijedom toga može dovesti samo do gubitka motivacije i interesa jer se situacija ionako ne može promijeniti, posebno za slabije učenike.

- Ocjene nemaju primjenu u određenim situacijama ili fenomenima: možda je jednostavnije u predmetima poput matematike doći do netačnog ili ispravnog odgovora, no u umjetničkim predmetima ili bilo kom drugom kreativnom području učenja, kao i kod učenja jezika, situacija je znatno komplikovanija. Razlog tome je izostanak ili nejasnost kriterija vrednovanja, kao i činjenica da različiti predmeti podstiču različite sposobnosti ili vještine. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava može proizvesti vrlo kreativne ili inovativne ideje, dok se u drugim predmetima samo jedan odgovor može smatrati ispravnim. Upravo ovdje leži opasnost da ocjene, i želja za mogućnošću ocjenjivanja svega u metodi procjenjivanja postignuća učenja, uzrokuju uniformisanost. Kreativna potraga za novim načinima rješavanja zadataka u takvim uslovima nije moguća.
- Aritmetika ocjenjivanja matematički nije valjana: u najboljem slučaju, ocjene ne mogu predstavljati ništa više osim grube procjene približnog ranga učenika unutar njegovog razreda. U tom pogledu, čak niti vrlo precizne matematičke metode ne mogu tu situaciju promijeniti na bolje. Računanje prosjeka ocjene pomoću zbiranja različitih ocjena te ponovnim dijeljenjem brojem datih ocjena može služiti samo kao dodatni izvor sigurnosti na vrlo površan način. Isto zavisi i o vremenu kad je ocjena dobijena. Učenika koji je semestar započeo s lošijim ocjenama, ali koji je tokom vremena napredovao, trebalo bi vrednovati drugačije od učenika koji je tokom istog semestra nazadovao. Iako bi izračunani prosjek tih dvaju učenika mogao biti isti, nivo postignuća i napredak u učenju to nisu.

U skladu sa navedenim problemima, procjenjivanje postignuća učenja ne bi smio biti jedini način prikupljanja informacija o uspjehu učenika u obrazovanju za demokratiku i ljudska prava. Pri mjeranju stečenih sposobnosti i vještina učenika treba primijeniti i metode formativnog procjenjivanja.

Prognostičko procjenjivanje

Prognostičko procjenjivanje funkcioniše kao sredstvo procjene i predviđanja buduće karijere. Kombinira osnovne aspekte preuzete iz procjenjivanja procesa učenja i procjenjivanja postignuća učenja, te nastoji postaviti dijagnozu budućnosti učenika. Postavlja pitanja poput: kako možemo podržati individualni razvoj i pozitivne procese učenja? Prognostičke procjene postaju izuzetno važne u različitim fazama učenikovog akademskog života:

- upis u školu;
- obnavljanje godine;
- mijenjanje razreda/škole;
- prelazak u različiti tip škole (na primjer, za učenike s posebnim potrebama);
- prelazak na viši nivo školovanja.

U tom pogledu se posljednjih desetljeća odvijaju rasprave treba li se prognostičko procjenjivanje uopće definisati kao oblik procjenjivanja ili ga posmatrati kao funkciju procjenjivanja.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 4: Referentni kriteriji

Postoje tri osnovna referentna kriterija za procjenjivanje i ocjenjivanje uspjeha učenika:

1. Individualni kriterij: učenikov aktuelni učinak upoređuje se s ranijim.
2. Objektivni kriterij: učenikov učinak upoređuje se s utvrđenim ciljevima učenja.
3. Društveni kriterij: učenikov učinak upoređuje se s onim ostalih učenika unutar istog razreda ili iste starosne grupe.

Vrsta kriterija	Individualni kriterij	Objektivni kriterij	Društveni kriterij
Referentne tačke	Napredak učenja	Cilj učenja	Linija normalne distribucije, aritmetička sredina, odstupanje
Informacije	Koliko su učenici naučili između vremena 1 i vremena 2?	U kojoj mjeri su se učenici približili cilju učenja?	Koliko je odstupanje individualnog napretka od prosjeka?
Vrsta procjenjivanja	Testovi, usmena procjena, izvještaj o napretku učenja, strukturirani oblik posmatranja	Testiranje postizanja ciljeva, izvještaj o napretku učenja, strukturirani oblik posmatranja	Testovi koji uključuju ocjenu orijentisanu na prosjek razreda
Pedagoška implikacija	Vrlo visoka	Vrlo visoka	Često se koristi za selekciju; ne igra ulogu u pružanju podrške učenicima

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 5: Procjenjivanje učenika – uticaj procjenjivanja na samospoznaju

Procjenjivanje u školovanju je izrazito široko područje. Ne utiče samo na vidljive eksplicitne kategorije poput učenikovih kvalifikacija, njegovog položaja u društvu na osnovu ocjena, te akademske karijere kao rezultat istih, već djeluje i na ostale aspekte unutar samog pojedinca kao što su slika o samom sebi, samopoštovanje i opća spoznaja o vlastitim sposobnostima i sposobnostima. Škola igra veliku ulogu u spoznavanju vlastitih sposobnosti, a njen neposredni uticaj zavisi od načina procjenjivanja koji se odabire i provodi.

Društveni kriterij

Zbog društvenog konteksta unutar kojeg se učenje u školi odvija, upotreba društvenog kriterija kao mjerila uspjeha može pružiti neophodne informacije o nivou i količini sposobnosti učenika u uporedbi s ostatkom razreda. Procjene sposobnosti iz komparativne društvene perspektive imaju snažan uticaj na stvaranju slike o samom sebi i samospoznaju učenika.

Individualni kriterij

Upotreba individualnog kriterija podrazumijeva međusobno upoređivanje intraindividualnih razlika. Koja je razika između sadašnjih učenikovih postignuća u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava i onih prošlog mjeseca? U ovom slučaju se koristi privremena uporedba. Mlađi učenici su posebno skloniji tom kriteriju kao sredstvu provjeravanja. Bilježi se količina “dodane vrijednosti” tokom određenog vremenskog perioda, što učeniku omogućava dobijanje povratnih informacija o rasponu vlastitih postignuća, kao i povećavanju ili smanjivanju istog. Uspjeh jednog učenika se ne upoređuje s uspjehom ostalih. Procjena napretka je u fokusu interesa. Ovaj način procjenjivanja odgovara neformalnim procesima učenja koji se odvijaju i van školskih granica, gdje učenik autonomno procjenjuje vlastite sposobnosti.

Objektivni kriterij

Akademsko postignuće se upoređuje s ciljem učenja; individualni napredak sa realno ostvarivim ciljevima. Ovaj način procjenjivanja predstavlja kriterij baziran na postignutim ciljevima i daje informacije o metodama postizanja tih ciljeva definisanih kao savršeno postignuće. Upoređivanje uspjeha pojedinog učenika s napretkom ostalih ovdje ne igra ulogu. Testovi su usmjereni prema jasno utvrđenim ciljevima i mjere postignuće u odnosu na određenu karakteristiku koju je odredio nastavnik. To također znači da nastavnik mora postaviti i predstaviti ciljeve kojima učenici u svojim postignućima moraju težiti. Upravo se zbog toga, postignuća jednog učenika neće upoređivati s onima ostalih. Razna istraživanja na ovom području pokazala su da društveni procesi upoređivanja između učenika započinju tek kad u procjenjivanju ne postoji objektivni kriterij.

Koji su rezultati ove rasprave? Želi li nastavnik učvrstiti sliku i samospoznaju svojih učenika, procjenjivanje bi trebalo slijediti objektivni kriterij. Ciljevi koje je nastavnik odredio moraju biti jasni i dobro objašnjeni učenicima.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 6: Lista provjere „Kako ocjenjujem svoje učenike?”

Prilikom ocjenjivanja učenika nastavnici bi trebali imati na umu ključna načela sljedeće liste provjere:

- Procjenjivanje učenicima treba pružati podršku: pomoć pri definisanju vlastitog učinka u odnosu na kriterije ocjenjivanja, savjeti za daljnji rad, produbljivanje samospoznaje i slike o samima sebi.
- Procjenjivanje treba osposobiti učenike i pomoći im da sami vrednuju svoje znanje i rezultate.
- Procjenjivanje mora biti transparentno: učenici moraju poznavati temelje procjenjivanja, njegove kriterije, kao i norme koje se upotrebljavaju.
- Procjenjivanje mora biti primjereno sadržajima i ciljevima. Znanje se mora vrednovati drugačije od sposobnosti i vještina.
- Nastavnici moraju imati na umu funkciju selekcije koju vrše ocjenjivanjem. Osim samog sumativnog načina procjenjivanja, u buduće metode i alate procjenjivanja treba uvrstiti i razgovore i izvještaje. Samo na taj se način može unaprijediti otvorenost školskog sistema.
- Testove treba oblikovati tako da provjeravaju način na koji se pristupa zacrtanim ciljevima. (Oni također pružaju informacije o kvalitetu nastavnog procesa koji se koristio za pristupanje tim ciljevima: rezultati testova stoga ne prikazuju samo učenička postignuća, već i kvalitet nastavnikovog predavanja.)

Pitanja za samovrednovanje

Proces učenja učenika:

- Kako mogu biti siguran da su učenici postigli zadate ciljeve?
- Jesu li učenici tokom procesa učenja redovno imali osjećaj da napreduju?
- Jesu li svjesni svog napretka?
- Pruža li moj način predavanja jednake mogućnosti uspjeha i dječacima i djevojčicama?
- Posmatraju, kontrolišu i unapređuju li učenici svjesno svoje učenje i radne navike?
- Jesu li učenici dobijali smjernice koje su im pomagale u učenju?
- Osvrću li se učenici pri samoprocjenjivanju i na vlastite ciljeve, standarde, kriterije ili potrebe?
- Primjećujem li napredak pojedinačnih učenika?
- Kako mogu prepoznati poteškoće u učenju kod pojedinačnih učenika?
- Na koji način posmatram društvenu interakciju u razredu?
- Kako bilježim svoja zapažanja i procjene pojedinačnih učenika i razreda kao cjeline?

Neka pitanja o nastavnikovom procesu učenja:

- Kako, kada i s kim preispitati svoj način predavanja?
- Na koji način dozvoljavam učenicima da učestvuju?
- Kako povezujem uspjeh ili neuspjeh svojih učenika s vlastitim načinom predavanja?
- Kako prepoznajem svoj napredak u predavanju, te na koji način kao nastavnik učim?

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 7: Procjenjivanje nastavnika

Dobijanje povratnih informacija o postignućima učenika jedno je od osnovnih načela školovanja.³⁸ No, jednako kao što vrednujemo proces učenja te sticanje sposobnosti, vještina i znanja naših učenika, od izuzetne važnosti je postići da i nastavnici vrednuju vlastite metode predavanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Bez čvrste osnove razumijevanja aktuelnih trendova u nastavi nemoguće je davati preporuke za daljnje unapređenje ili poduzimati ikakve korake za nastavak razvoja nastavničkih vještina, metoda i strategija. No, koliko dobro nastavnici vrednuju vlastito predavanje? Činjenica je da je većina nastavnika sklona podcjenjivanju potencijala svojih učenika. Nadalje, često nisu u stanju prilagoditi svoje metode i stil nastave ako je to potrebno. Postaje još komplikovanije kada se u obzir uzmu i različite perspektive procjenjivanja: nastavnička procjena vlastitog nastavnog procesa razlikuje se u velikoj mjeri od mišljenja svih ostalih grupa koje učestvuju u procjeni njihovog rada (učenici, roditelji, školska administracija, itd.).³⁹ Trebamo li podržati nastavnike u njihovim vlastitim uvjerenjima? Ili je neophodno da oni usvoje nove sposobnosti kako bi učinili korak nazad i iz te perspektive kritički, ali istovremeno i realno procijenili vlastito predavanje?

---

³⁸ Helmke A. (2003.), "Unterrichtsevaluation: Verfahren und Instrumente", *Schulmanagement*, (Vrednovanje nastave: Metodi i sredstva, Školski menadžment) 11, 8-11.

³⁹ Clausen M. i Schnabel K. U. (2002.), "Konstrukte der Unterrichtsqualität im Expertenurteil", *Unterrichtswissenschaft* (Stručna kategorizacija postavki o kvalitetu nastave, *Didaktika*) 30 (3), 246-60.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 8: Samoprocjenjivanje nastavnika

Za svakodnevnu školsku praksu, samoprocjenjivanje predavanja je najpragmatičniji i najjednostavniji metod procjenjivanja. Taj se metod među nastavnicima uobičajeno odvija automatski, no ne i sistematično. U većini slučajeva, nastavnici preispituju svoj način predavanja kad smatraju da je to potrebno ili prema vlastitoj intuiciji, što se najčešće događa tek kad nisu zadovoljni s ishodima. Sljedeća lista provjere može uveliko olakšati proces samoprocjenjivanja:

- Kako sam podstakao proces učenja?
- Na koji način mogu održavati interes učenika za nastavni sadržaj?
- Jesu li učenici bili usmjereni na glavne probleme ili zadatke?
- Je li jasan fokus nastavne lekcije?
- Koliko pitanja sam postavio?
- Kakva sam pitanja postavio?
- Kakva pitanja su postavljali učenici?
- Jesu li pitanja bila vezana uz probleme ili zadatke?
- Koje su ideje i zamisli učenika podstakla koja pitanja?
- Jesam li slušao učenike?
- Jesu li se u razredu poštovala dogovorena pravila komunikacije?
- Kako sam reagovao na ideje učenika?
- Jesam li ih doslovno ponovio?
- Jesam li koristio stereotipne oblike stimuliranja učenika?
- Jesam li podržavao interakciju između učenika?
- Koliki je približan postotak mojih ideja?
- Koliki je približan postotak ideja učenika?
- Jesu li neki učenici imali izuzetno visoki postotak ideja?
- Kakvo je bilo učestvovanje djevojčica u poređenju sa dječacima?
- Kakvim su idejama takozvani “problematični” učenici doprinijeli?
- Jesam li se koncentrisao na određene učenike?
- Kako su nastale konfliktne situacije?
- Kakav je bio tok sukoba?
- Na koji su način sukobi rješavani?
- Jesu li učenici razumijeli dobijene zadatke?
- Kako su ti zadaci integrirani u proces učenja?
- Kakva sredstva podrške sam omogućio?
- Na koji način se rezultati prezentovani?
- Na koji način je zabilježeno znanje, spoznaje ili zaključci?
- Ostala pitanja?

Potrebno je naglasiti da primjena ovakvih pitanja u procjenjivanju vlastitog rada ima smisla jedino uz osnovu solidnog, naučno utemeljenog i iskustvom utvrđenog znanja o predavanja i njegovim učincima. U svim ostalim slučajevima će puko odgovaranje na pitanja predstavljati samo izvršavanje dužnosti, i ništa više. Osim toga, većina korištenih lista provjere je nešto poput klupka različitih aspekata, no niti jedna od njih ne objedinjuje sve aspekte koji bi se tokom izvođenja nastavnog časa mogli pojaviti. Stoga je pri upotrebi lista provjere izuzetno bitno ostaviti ih otvorenim ili sačuvati mjesto za aspekte koje je nemoguće predvidjeti.⁴⁰

---

⁴⁰ Becker G. E. (1998.), *Unterricht auswerten und beurteilen (Vrednovanje i ocjenjivanje nastave)*, Beltz, Weinheim

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 9: Rad s dnevnicima, zapisnicima, portfolijima⁴¹

Preispitivanje vlastitog načina predavanja uz upotrebu dnevnika, zapisnika ili portfolija može biti idealan metod samoprocjenjivanja, kao i dobra osnova za otvaranje didaktičkih i pedagoških rasprava.

Dnevnik

Dnevnik je uobičajeno sastavljen na način da dopušta neku vrstu dijaloga (s nastavnicima iz iste ili druge škole, itd.). Nastavnik u dnevnik zapisuje svoja svakodnevna iskustva istovremeno izražavajući lične interpretacije i osjećaje u vezi određenih lekcija, te vlastitog ponašanja ili načina interakcije. Dnevnik dopušta unošenje ličnih napomena i otvoren je za napomene drugih. Sam čin uspostavljanja dijaloga te čitanje tuđih ličnih napomena, interpretacija i misli o nečem što je sam nastavnik već dobro preispitao, omogućava visok nivo razmišljanja o procesima nastave i učenja, te ostavlja dodatni prostor za raspravu. Za razmatranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava preporučljivo je da su i ostali nastavnici koji zapisuju napomene upoznati s obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava

Zapisnik

Zapisnik je opis procesa bez ikakvih komentara ili ličnih napomena. U njemu se nalaze čiste činjenice i njihova preglednost koristi nastavniku pri razmatranju vlastitog rada. U tom smislu zapisnik se može uporediti s dnevnikom bez elemenata lične interpretacije i dijaloga. No, upotreba zapisnika ima smisla jedino ako se nastavnik na njihov sadržaj referira nakon relativno kratkog vremenskog odmaka. Budući da ne sadrži nikakve napomene ni interpretacije poprilično je otežano nakon dužeg vremenskog perioda prisjetiti se određenih elemenata nastavnog časa samo na osnovu pukih činjenica.

Portfolio

Portfolio je za nastavnike zbirka materijala koje je osmislio i sastavio sam nastavnik. Namjera mu je prikazati jake strane njegove nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, kao i zacrtana područja daljnjeg razvoja. Portfolio je zamišljen kao instrument prikazivanja sposobnosti nastavnika u određenom području. U savremenoj obuci i pripravnničkom usavršavanju nastavnika portfoliji su postali uobičajeni instrument kvalifikacije. U drugom smislu portfolio je instrument razmišljanja. Otvara prostor kritici i vrednuje učinak nastavnih časova, metoda, interakcije s učenicima, itd. Portfolio može obuhvatati:

- kratka biografija nastavnika;
- opis razreda;
- odabrane nastavne časove (uključujući radne listove, materijale za učenike);
- ocijenjene radove učenika;
- rezultate testova (ukoliko ih ima);
- ličnu izjavu nastavnika o svojoj filozofiji podučavanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- radove poput video snimaka ili fotografija određenih nastavnih časova obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- povratne informacije kolega nastavnika iz iste ili drugih škola koji su posjetili časove obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- dokumentacija projekta u sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ukoliko ih je nastavnik provodio.

⁴¹ Predložene metode ovog radnog materijala mogu se upotrebljavati i za učenike i predstavljaju ustaljena pomagala u kulturi nastave i učenja u raznim zemljama Evrope.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 10: Kooperativna nastava i povratne informacije kolega nastavnika

Planiranje lekcija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u saradnji s kolegom nastavnikom može nesumnjivo biti korisno sredstvo za uzajamnu razmjenu informacija i koordinaciju, kao i za razvoj razreda, uključujući i vrednovanje učinkovitosti takvog procesa.⁴² Saradničko planiranje se može ograničiti isključivo na pripremanje lekcije (kakva je praksa u većini zemalja) ili se može razviti u zajedničko podučavanje te lekcije (putem timskog podučavanja). Institucije za obuku nastavnika mnogih zemalja Evrope još uvijek ne daju veliki prioritet pokretanju saradničkog načina planiranja i predavanja. Kultura otvaranja vrata prema drugima je proces koji zahtijeva duži period razvoja.

Ostaje i dalje zanimljiv fenomen da mnogi nastavnici nerado usko saraduju sa svojim kolegama.⁴³ Je li razlog tome nedostatak dobrih primjera u praksi? Ili možda strah nastavnika da će još više vremena morati provoditi u školi? Ili se pak razlog nalazi u činjenici da nastavnici zaziru od ocjenjivanja od strane svojih kolega?

Kao primjer oblika saradničkog planiranja i predavanja, jedno rješenje za uštedu dragocjenog vremena mogle bi biti grupne prezentacije među kolegama u nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Sljedeći prijedlog može služiti kao smjernica:⁴⁴

Veličina grupe:	Tri nastavnika posjećuju jedni druge dva puta u svakom polugodištu (svaki nastavnik prima dvije posjete i ide u četiri – u posjetu uvijek idu dva nastavnika zajedno).
Organizacija:	Nastavnici zajedno planiraju hospitaciju u skladu sa postojećom satnicom na decentralizovan način.
Uloga predmeta:	Nastavnici prezentuju nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Nije bitno za koje su predmete specijalizovani (ili koje su ranije podučavali).
Sastavljanje grupe:	Razlog sastavljanja grupe može biti prijateljstvo ili simpatija, što osigurava minimalnu količinu povjerenja.
Zadatak direktora:	Uloga direktora je vođenje evidencije o minimalnom broju uzajamnih posjeta. Ne bi se trebao uplitati u sadržaj i tematiku nastavnog procesa.
Tematski fokus:	Pitanja koja čine glavnu tačku takvih hospitacija mogu nastati na osnovu raznih interesa i konteksta: a) nastavnik želi dobiti povratne informacije o određenom pitanju, b) odabran je ili već uveden novi metod/aktivnost i potrebno ga je evaluirati c) neophodna je evaluacija pedagoških načela (na primjer, formulisanih u školskom programu ili profilu).

Postoji više razloga za dodavanje elemenata povratnih informacija kolega nastavnika i zajedničkih lekcija posmatranja i analize saradničkom planiranju predavanja. Psomatranje rada kolega u nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava pozitivno će doprinijeti osvještavanju vlastitih predavanja tog predmeta. Ono ne služi samo kao instrument postavljanja dijagnoze, već i kao instrument unapređivanja vlastitih stilova i metoda.

⁴² Helmke A. (2003.), "Unterrichtsevaluation: Verfahren und Instrumente", *Schulmanagement*, (Vrednovanje nastave: Metodi i sredstva, Školski menadžment) 1, 8-11.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Klippert H. (2000.), *Pädagogische Schulentwicklung. Planungs- und Arbeitshilfen zur Förderung einer neuen Lernkultur (Pedagoški razvoj škola. Pomoćna sredstva za planiranje i rad u promovisanju nove kulture učenja)*, Beltz, Weinheim.

Više je razloga za to:⁴⁵

Mnogo se učinkovitije uči kako predavati u stvarnoj, svakodnevnoj nastavi, nego zajedničkim razmišljanjem ili hipotetskim modelom stvarne, ali ne i isprobane nastave.

Postoje mnogi detalji koji se ne daju lako objasniti samim razgovorom o nastavnoj lekciji kao što su radne rutine, govor tijela, mimika, ponašanje u komunikaciji, itd.

Promjena perspektive i posmatranje nastavne jedinice iz većeg odmaka pruža bolji uvid u vlastito predavanje.

Posmatranje lekcije rasterećuje nastavnika od aktivnog djelovanja. Tako je moguće percipirati više detalja i stvoriti više prostora za razmišljanje.

Iz svake posmatrane lekcije moguće je usvojiti više sugestija za vlastito predavanje. Raznolikost ličnosti i stilova predavanja može biti zanimljiv izvor impulsa koje nastavnik nakon završenog pripravničkog staža više ne dobija u svakodnevnom radu.

Posmatranje nastave i svih elemenata planiranja i razmišljanja obuhvata raspravu o didaktičkim i metodičkim pitanjima i sastavni je dio razvoja škole s polazištem na nivou nastavnika.

---

⁴⁵ Leuders T. (2001.), *Qualität im Mathematikunterricht der Sekundarstufe I und II (Kvalitetna nastava matematike na srednjoškolskom nivou I i II)* Cornelsen, Berlin

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 11: Procjenjivanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama

Demokratija nije automatski mehanizam. Ona je s jedne strane historijsko postignuće u starim demokratijama, a s druge rezultat dugotrajnog procesa koji zavisi od specifične situacije pojedine zemlje. Demokratski stavovi ne nastaju sami od sebe, već ih svaka pojedina osoba mora sticati kroz iskustva u društvenom kontekstu, u porodici i u školi. Demokratija se ne može učiti samo u sklopu nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Ona se mora razvijati u svim formalnim i neformalnim strukturama škole. Škola stoga posjeduje ključnu ulogu u uspostavljanju stabilnog demokratskog društva. Osim toga, „demokratski uspostavljena škola, koja demokratski i funkcioniše, neće samo promovisati obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i pripremati svoje učenike da postanu angažirani i demokratski obrazovani građani; ona će na taj način postati i mnogo sretnija, kreativnija i uspješnija ustanova”.⁴⁶

Rad škola je moguće procijeniti korištenjem određenih kriterija za utvrđivanje kvaliteta predavanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, kao i stepenu ostvarenja i primjene vrijednosti ljudskih prava i demokratije u školama. To je moguće upotrebom metoda samovrednovanja.

Za evaluaciju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama potrebni su pokazatelji koji upućuju na različite aspekte školovanja. Ta tri glavna područja su:⁴⁷

- nastavni plan i program, učenje i predavanje;
- školsko okruženje i etos;
- menadžment i razvoj.

Ti pokazatelji nadalje prikazuju obrazovanje za demokratiju i ljudska prava kao načelo školske politike i organizacije, te kao pedagoški proces.

U ovom priručniku predstavljamo instrumente i učila za samovrednovanje škola, koji uključuju sve njene učesnike, a ne samo vanjske procjenitelje. Samovrednovanje u ovom kontekstu znači također posmatranje vrednovanja kao polazišta procesa unapređenja, a ne kao završetka nekog procesa.

Za detaljniji opis mjerenja rada škole u pogledu demokratskog upravljanja vidi radne materijale 12 do 18.

⁴⁶ Vijeće Evrope (2007.), *Demokratsko upravljanje školama*, Strasbourg, str. 6.

⁴⁷ Vijeće Evrope (2005.), *Demokratsko upravljanje školama*, Strasbourg.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 12: Pokazatelji kvaliteta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama

„Nastavno učilo za osiguranje kvaliteta odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školama” Vijeća Evrope obuhvata niz pokazatelja podijeljenih u podteme i opise željenog kvaliteta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama. Prikazani kriteriji mogu se upotrijebiti u procjenjivanju i evaluaciji. Njihova primjena će omogućiti poređenje između trenutnog statusa škole u odnosu na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i željenih ciljeva.

Sljedeća tabela se – dio gore navedenog učila – može koristiti za procjenjivanje trenutnog statusa obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi skladu sa pokazateljima kvaliteta.⁴⁸

Područja	Pokazatelji kvaliteta	Podteme
Nastavni plan i program, učenje i predavanje	Pokazatelj 1 Je li jasno vidljiv odgovarajući položaj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u sklopu školskih ciljeva, politike i kurikuluma?	<ul style="list-style-type: none"> • Školske politike • Planiranje razvoja škole kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava • obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i školski nastavni plan i program • Koordinacija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava
	Pokazatelj 2 Je li jasno vidljivo sticanje razumijevanja o obrazovanju za demokratiju i ljudska prava od strane učenika i nastavnika, kao i primjena njegovih načela u svakodnevnoj školskoj i razrednoj praksi?	<ul style="list-style-type: none"> • Ishodi učenja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava • Metode i procesi učenja i predavanja • Praćenje razvoja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava
	Pokazatelj 3 Jesu li oblik i primjena procjenjivanja unutar škole u skladu s obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> • Transparentnost • Pravednost • Napredak
Školski etos i okruženje	Pokazatelj 4 Odražava li primjereno školski etos načela obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> • Primjena načela i vrijednosti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u svakodnevnom životu • Odnos i oblici autoriteta • Mogućnosti participacije i samoizražavanja • Procedure rješavanja sukoba i ophođenja s nasiljem, maltretiranjem i diskriminacijom, uključujući disciplinske mjere
Menadžment i razvoj	Pokazatelj 5 Je li jasno vidljivo učinkovito vođenje škole zasnovano na načelima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> • Stil vođenja • Odlučivanje • Podijeljena odgovornost, saradnja i timski rad • Pristupačnost
	Pokazatelj 6 Posjeduje li škola temeljni plan razvoja koji odražava načela obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> • Participacija i uključenost • Profesionalni i organizacijski razvoj • Upravljanje resursima • Samovrednovanje, praćenje razvoja i odgovornost

(Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 58)

48. 2005., kada je ovo učilo osmišljeno, pokazatelji u tabeli su se odnosili samo na Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo. Proširenje koncepta na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava dodato je u tabelu tek u ovom priručniku

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 13: Opća načela za vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava je dinamičan, sveobuhvatan i progresivan koncept. Zastupa ideju škole kao Zajednice učenja i podučavanja za život u demokratiji, koja uveliko nadilazi bilo koji pojedinačni školski predmet, klasično podučavanje u učionici ili tradicionalni odnos nastavnik-učenik (Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 80).

Vrijednosti, stavovi i ponašanje

Kako je već istaknuto u prvom dijelu ovog priručnika, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava je primarno usmjeren na promjene vrijednosti i stavova – ali i ponašanja. Kao i kod svake druge evaluacije – bilo učenika, nastavnika ili škole – procjenjivanje dimenzija kao što su vrijednosti i stavovi izuzetno je zahtjevan posao budući da podrazumijeva rizik vrlo subjektivne interpretacije. Osim toga, vrijednosti i stavovi se ne izražavaju samo eksplicitno kroz određeno ponašanje, već i implicitno načinom rada, komunikacije i organizacije same škole.

Kako prikupiti podatke

Vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi može se sprovesti na različite načine. Pokazatelji obrazovanja za demokratiju i ljudska prava pružaju tek opći okvir za uspostavljanje različitih načina prikupljanja podataka ili definisanja različitih metoda za dobijanje informacija.

U tu svrhu mogu poslužiti sljedeća pitanja (ibid., str. 81):

- **Šta:** Koje se informacije i naznake trebaju tražiti?
  - > Organizacija škole
  - > preovladavajuće vrijednosti u učionici
  - > razumijevanje ključnih koncepata
  - > odnosi autoriteta, itd.
- **Gdje:** Na koje se nastavno okruženje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odnosi dotični pokazatelj/podtema i gdje je to jasno uočljivo?
  - > predavanje u razredu
  - > jutarnji zbor učenika prije početka nastave
  - > rad u grupama u sklopu nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava
  - > školske proslave
  - > sedmica projekata, itd.
- **Materijal:** Koji dokumenti mogu pružiti neophodne informacije?
  - > službeni dokument školske politike
  - > nastavni planovi i programi
  - > školski Statut
  - > učenička povelja
  - > etički kodeks nastavnika, itd.
- **Ko:** Koje osobe/interesne grupe mogu pružiti neophodne informacije?
  - > učenici
  - > nastavnici
  - > roditelji
  - > lokalna uprava
  - > NVO, itd.

- **Kako:** Na koji način će se prikupljati podaci, koji će se metod koristiti?
  - > upitnici
  - > ciljne grupe
  - > rasprave
  - > individualni intervjui
  - > Posmatranje, itd.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 14: Smjernice za samovrednovanje škola

Kada škola odluči provesti samovrednovanje u odnosu na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava mora biti svjesna činjenice da taj proces zahtijeva duži vremenski period, možda čak i cijelu školsku godinu. To može biti izrazito izazovan period koji uključuje mnoge različite korake i aktivnosti.

Sljedeća lista, preuzeta iz „Učila za osiguranje kvaliteta odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školama” (Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 73) može biti od velike pomoći za prisjećanje glavnih smjernica. Potrebno je:⁴⁹

- podizati svijest svih interesnih grupa o neophodnosti i samom procesu samovrednovanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kao sredstva za lični, profesionalni i školski napredak;
- osigurati da su sve interesne grupe informisane o evaluacijskom okviru za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, kao i o njegovoj svrsi;
- izabrati najprikladniji pristup za samovrednovanje u dogovoru sa širokim rasponom interesnih grupa i stručnjaka;
- osmisliti kvalitetne i pouzdane evaluacijske alate (poput upitnika, pitanja za intervju) u saradnji sa stručnjacima iz raznih instituta za istraživanje odgoja i obrazovanja ili ustanova za obuku nastavnika;
- pripremiti školsko osoblje i ostale interesne grupe za evaluaciju, uključujući i njihovu obuku za korištenje evaluacijskih alata; te
- uspostaviti okruženje poštenja, iskrenog razmišljanja, povjerenja, uključenosti i odgovornosti za ishode.

- Prepoznati i umanjiti negativne konotacije vrednovanja.
- Shvatiti izazov samovrednovanja kao proces učenja.
- Razviti znanje i vještine vrednovanja.
- Učvrstiti posvećenost svih uključenih unapređenju škole.

49. 2005., kada je ovo učilo osmišljeno, smjernice su se odnosile samo na Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo. Proširenje koncepta na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava dodano je tek u ovom priručniku.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 15: Uključivanje raznih interesnih grupa u vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama

Kada škola odluči provesti samovrednovanje, neophodna je dobra organizacija. U idealnom slučaju trebala bi postojati jedna osoba odgovorna za upravljanje i nadgledanje cijelog procesa. U mnogim slučajevima ta uloga pripada školskom direktoru ili nekoj drugoj osobi kojoj je jasno namijenjen taj zadatak. Odgovorna osoba mora biti svjesna da usmjerenje tog procesa zahtijeva visok nivo saradnje i podrške, više nego čvrsto i odlučno vodstvo. Kao što je istaknuto u smjernicama za samovrednovanje škola (Radni materijal 14), proces samovrednovanja ne bi smjeli otežavati nastavnici ili učenici u svrhu iskazivanja moći ili kontrole.

Slijedom toga treba primijeniti pristup kojeg odlikuje sučestvovanje i saradnja (Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 74).

Sljedeće preporuke rezimiraju najbitnije činjenice kod uključivanja raznih interesnih grupa.

Uspostavljanje evaluacijskog tima

Evaluacijski tim sačinjava sedam do devet osoba. Može uključivati školskog direktora, jednog ili dva nastavnika, jednog ili dva predstavnika učenika, školskog savjetnika (u nekim zemljama to je pedagog ili školski psiholog), jednog roditelja, jednog predstavnika lokalne zajednice (ili predstavnika NVO-a) te jednog predstavnika iz istraživačkog instituta ili ustanove za obuku nastavnika.

Zadaci evaluacijskog tima su sljedeći (ibid., str. 75sq):

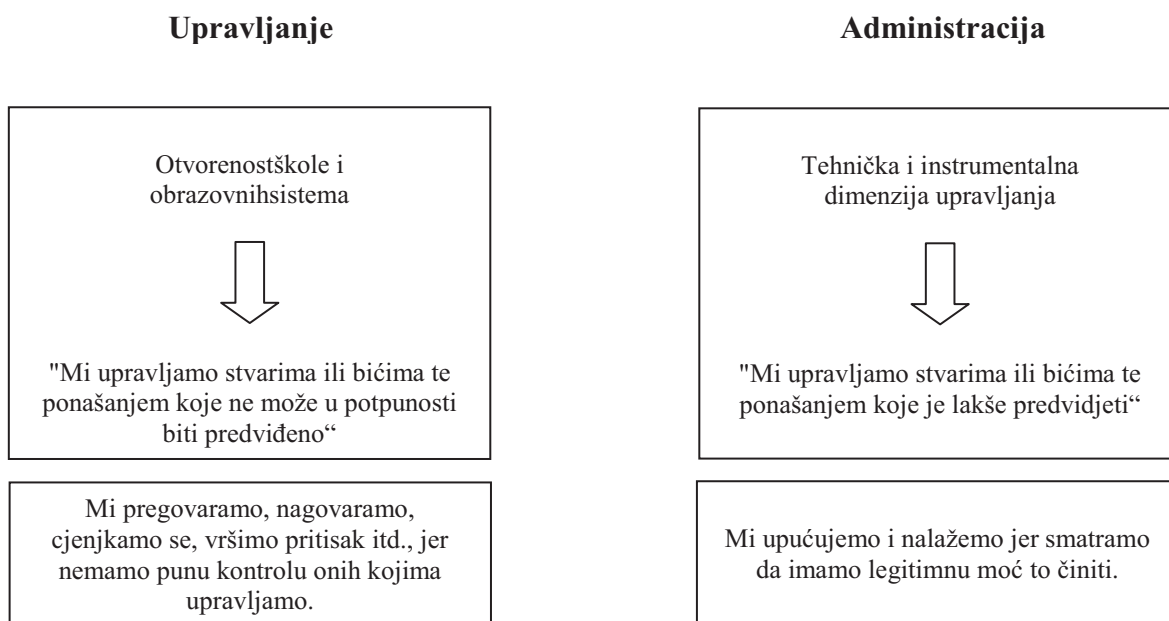
- pripremiti evaluacijske alate;
- omogućiti obuku školskog osoblja za evaluacijske tehnike i upotrebu evaluacijskih instrumenata u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava;
- pružiti informacije i savjetovanje evaluatorima i interesnim grupama tokom cijelog procesa;
- pratiti implementaciju evaluacijskih alata;
- analizirati i interpretirati rezultate u saradnji i dogovoru sa širokim rasponom interesnih grupa i vanjskih stručnjaka;
- pripremiti različite oblike izvještaja za različite interesne grupe;
- primati i analizirati komentare i prijedloge interesnih grupa nakon njihove revizije izvještaja.

Važna napomena: općenito govoreći, mišljenja različitih interesnih grupa treba prihvatiti i upoređivati (na primjer, pomoću uporednih upitnika). No, u ovom kontekstu su presudni stavovi učenika u odnosu na sticanje sposobnosti kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava kao što su samopromišljanje, kritičko razmišljanje, odgovornost za napredak i promjenu (ibid., str. 77). Evaluacijski tim mora posebno uzeti u obzir fenomen „politički korektnih” odgovora učenika u kontekstu nastavnog procesa i škole. To se u određenoj mjeri može umanjiti jasnim definisanjem korištenih metoda (intervjui vršnjaka, vrlo otvoreni upitnici, anonimnost, povjerljivost, itd.).

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 16: Upravljanje i menadžment u školi⁵⁰

Rad škole se može mjeriti i posmatranjem načina na koji se procesi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odražavaju u načinu na koji se njom upravlja. U svezi s tim se koristi pojam “demokratsko upravljanje školama”. U tom su kontekstu značajne dvije vrste procesa koji se međusobno moraju razlikovati:

Menadžment stoga opisuje organizacijske aspekte te tehničku, kao i instrumentalnu dimenziju u školi ili odgojno-obrazovnom sistemu. Međutim, budući da škole uvode sve otvorenije procese koje obilježavaju različite složene potrebe i interese, pribjegava se upotrebi pojma „upravljanje” (Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2007., str. 9).

Prednosti demokratskog upravljanja školama mogu se sažeti u sljedećim tačkama (ibid., str. 9):

- poboljšava disciplinu;
- smanjuje sukobe;
- čini školu konkurentnijom;
- osigurava trajnu demokratiju u budućnosti.

50. Za vrednovanje škole u odnosu na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava predstavili smo pokazatelje u sklopu Radnog materijala 11.

Procjenjivanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 17: Fokus na demokratsko upravljanje školama

Za procjenu trenutnog statusa škole u smisli primjene obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kao i odnosa između njegove teorije i primjene ili politike i praktikovane demokratije predložimo sljedeću tabelu (Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2007.).

Svaka škola obuhvata tri glavna načela u kontekstu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Glavna načela su:

- prava i odgovornosti;
- aktivno učestvovanje;
- poštivanje različitosti.

U svakoj školi postoje i ključna područja gdje je uočljiva primjena tih načela. Ključna područja su:

- upravljanje, vodstvo i javna odgovornost;
- odgoj i obrazovanje usmjereno na sticanje vrijednosti;
- saradnja, komunikacija i angažiranost: konkurentnost;
- učenička disciplina.

U skladu sa sljedećom tabelom, u svakom od ključnih područja mogu se posmatrati različiti nivoi ostvarivanja ključnih načela.

	Prava i odgovornosti	Aktivno učestvovanje	Poštivanje različitosti
Upravljanje, vodstvo, menadžment i javna odgovornost			
Odgoj i obrazovanje usmjereno na sticanje vrijednosti			
Saradnja, komunikacija i angažovanost			
Učenička disciplina			

Daljnje informacije za bolje razumijevanje i upotrebu ove tabele mogu se pronaći u učilu “Demokratsko upravljanje školama” (www.coe.int/edc).

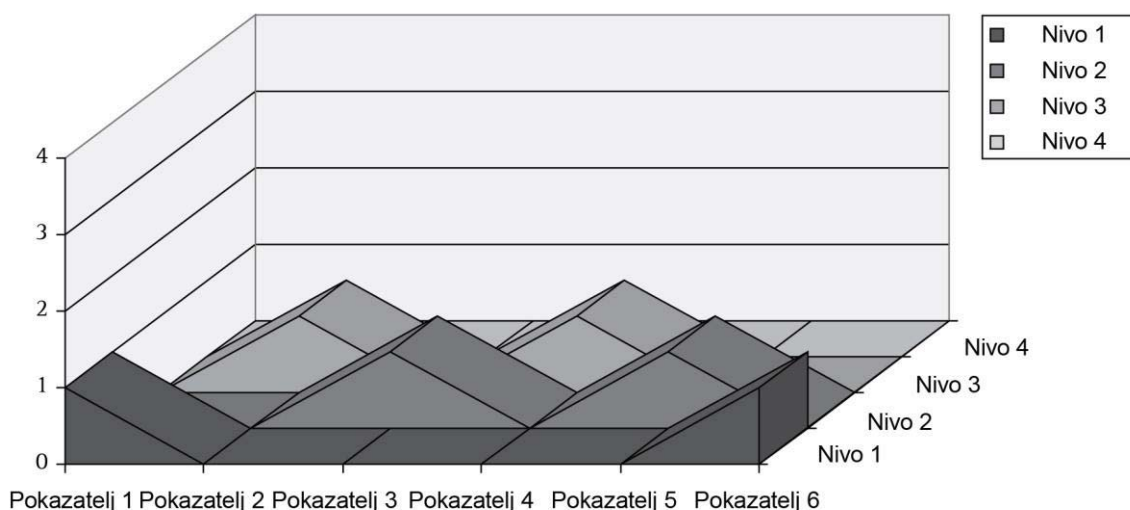
Vrednovanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 18: Kako analizirati i interpretirati rezultate vrednovanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Postoji mnogo načina za analizu, kategorizaciju i interpretaciju rezultata vrednovanja. Pri upotrebi pokazatelja kvaliteta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, predloženih u sklopu Radnog materijala 12, jedan od najučinkovitijih i najlakših načina je započeti s prepoznavanjem jakih i slabih strana u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava. U tu svrhu Vijeće Evrope predlaže korištenje četiri nivoa te analiziranje svakog pokazatelja u skladu s njima (Vijeće Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 88):

- Nivo 1 – izražene slabosti u većini ili svim područjima;
- Nivo 2 – više slabih, manje jakih strana;
- Nivo 3 – više jakih, manje slabih strana;
- Nivo 4 – jače strane u većini ili svim područjima bez izraženih slabosti.

Jedan od načina predstavljanja rezultata takve analize je upotreba dijagrama koji prikazuje sveukupni učinak u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, no istovremeno i iznosi različite pokazatelje. Donji primjer fiktivne škole ilustruje navedeno:

Proces donošenja zaključka treba pokriti četiri osnovna područja (ibid., str. 91):

- postignuće škole kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava općenito;
- položaj škole u odnosu na svaki pokazatelj kvaliteta;
- najuspješnije i najslabije aspekte obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi;
- najkritičnije tačke koje bi mogle otežati daljnji razvoj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi.